

HOOFDSTUK 1

Vietnam 1966-1969

Gersony ontdekt Bernard Fall

Ik werd opgeroepen voor militaire dienst maar kreeg om medische redenen uitstel. Maar ik had schoon genoeg van die lui in Manhattan die naar school gingen en eindexamen deden en onbeperkt uitstel kregen. Ik verdiende twintigduizend dollar per jaar in de grondstoffenhandel – indertijd veel geld. Maar het was een spel, geen leven. Dus wachtte ik niet tot ik werd opgeroepen. Ik nam zelf dienst. Mijn land was in oorlog. Ik voelde het als een plicht. Ik keek er dapper bij, maar ik was doodsbang. Waar was ik aan begonnen?’

Vietnam redde Bob Gersony's leven.

Het tilde hem uit boven zijn treurige jeugd.

‘Voor mij betekende Vietnam totale betrokkenheid bij Amerika. Tijdens de basistraining in Fort Gordon, Georgia, het land van de rode aarde, kwam ik in contact met mijn eerste Amerikanen. Ik ontmoette katholieken! Ik geloof niet dat ik in New York ooit eerder met een katholiek had gepraat! Ik leefde met zwarten. In Georgia en Vietnam ontmoette ik honderden verschillende mensen.’

Zo was er bijvoorbeeld een sergeant (drie strepen aan de bovenkant van zijn mouw, een aan de onderkant), een beroepsmilitair, de ervaren nco (onderofficier) in de barakken in Saigon. Hij was misschien 1.80 meter lang, had een buikje, blond haar en blauwe ogen: die ogen stonden iets te dicht bij elkaar en lagen dieper dan normaal. Zijn bed was het eerste aan de rechterkant als je de houten barak binnenkwam, die dagelijks schoongeveegd werd door Vietnamese vrouwen in zwarte broekpakken.

‘Het was een vreselijke kerel. Ik was een van de twee Joodse mannen in de barak – enkele en dubbele houten slaapbanken omringd door zandzakken zonder enige privacy. Ik herinner me een koelkast aan de ene kant, vol blikjes Pabst Blue Ribbon-bier. De sergeant werd af en toe stomdronken en dan begon hij te schelden. Hij had een vast repertoire. ‘De Joden hebben Christus vermoord. Ze beheersen de bankwereld. Ze hebben de kranten in handen. Ze zijn allemaal rijk.’ Hij wist van geen ophouden. Dat was het enige wat we hoorden. Niets origineels of creatiefs: gewoon een regelrechte antisemiet. Niemand zei iets of klaagde over hem. Dat waren moeilijke maanden.

‘De andere Joodse jongen in de barak behoorde tot de paar Joden die ik in het Amerikaanse leger in Vietnam tegenkwam. Ik maakte kennis met deze aardige slungelige jongen uit Iowa, Gary Galpin, net als ik niet erg sociaal vaardig, en met anderen met wie ik nog een paar jaar contact bleef houden. Ja, ik maakte kennis met mijn land, met de goede en de slechte kanten ervan.

‘Tijdens de basistraining was ik opgevallen en kreeg ik de kans om de officiersopleiding te volgen. Maar ik had het naar mijn zin waar ik was. Ik kreeg een prijs: ‘beste rekrut van de lichter’. Later kreeg ik een Bronzen Ster voor bewezen diensten, niet de veel belangrijkere Bronzen Ster voor heldhaftigheid. Maar ik vond het goed genoeg.’ Die Bronzen Ster hangt nu in zijn woonkamer, om de hals van een groot beeld van een hond uit zijn jeugd. ‘Dat waren de enige prijzen die ik ooit kreeg in mijn leven.’

‘De mensen in het leger noemden mij “doc”, de afkorting van doctor. Ik weet niet waarom. Ja, weggaan uit Manhattan leek op het uit een cocon kruipen. Maar ik was geen held.’ Gersony was typist bij de Casualty and Medical Evacuation Division in Saigon. Toen het Tet-offensief werd ingezet liep het aantal gesneuvelden sterk op en volgde er een lawine van rapporten, omdat alle doden en gewonden op de juiste plaats terecht moesten komen. Hij bleef vrijwillig een paar maanden extra in dienst en verliet Vietnam als een Specialist 5 (het equivalent van een sergeant van lage rang). Zijn voornaamste ambitie was levend terugkomen, ook al was hij bijna nooit in gevaar. En dat ‘levend thuiskomen’ is meer dan veertig jaar lang zijn voornaamste ambitie gebleven.

In de jaren daarna zou hij telkens als hij thuiskwam uit Colombia of Irak of het Chinees-Noord-Koreaans grensgebied, of uit welk ander gebied dan ook, de vloer van zijn huis kussen. Hij was zijn hele leven bang geweest. Hij dacht altijd dat hij nooit meer terug zou keren van zijn opdrachten. 'Ik ben conservatief, een pessimist, ik moet altijd aan het slechtste scenario denken om te voorkomen dat het gebeurt.' Van tijd tot tijd gaat hij naar het Vietnam War Memorial hier in Washington en ziet op de muur namen van mensen die hij kende – en bij wie hij hoorde – die niet heelhuids thuiskwamen.

'Je kunt je niet voorstellen wat een mislukking ik me voelde, vooral tegenover mijn vader. Er was iets mis met mij. Het was niemands schuld. Ik was gewoon gestoord.'

Bob Gersony's stem is luid, dwingend en stellig maar lijkt ieder moment door tranen van frustratie te worden verstikt en klinkt dus toch intiem, ondanks de harde New Yorkse keelklanken. Hij heeft een getrimde witte baard en draagt soms een hoed die herinneringen oproept aan de Afrikaanse wildernis, wat gezien zijn carrière totaal niet aanstellerig is. Hij lijkt altijd in de verte te staren, alsof hij zich iets probeert te herinneren, terwijl hij met zijn hoofd schudt op een manier die aangeeft dat hij nog meer te vertellen heeft. Hij is heftig en maakt vaak een verbijsterde indruk, alsof hij alle pijn en leed van de wereld op zich heeft genomen. Wanneer hij zich concentreert op een stem die hij ooit hoorde in Mozambique, Tsjaad, Somalië, Rwanda, Bosnië, El Salvador, Nepal of al die andere plekken waar hij is geweest, 'weerspiegelt zijn gezicht de geschiedenis van de mensheid', om W.H. Auden te citeren.¹

Wanneer we elkaar buitenshuis ontmoeten voor een interview draagt hij ongeacht de omstandigheden altijd een colbert met das, terwijl hij zijn bovenlijf iets naar voren buigt – alsof hij een buiging maakt – als een stijve maar formele begroeting. Hij heeft iets van de Oude Wereld over zich, dat een gevoel van respect en autoriteit oproept. Ik begrijp waarom hij 'doc' werd genoemd.

Robert Paul Gersony werd op 19 februari 1945 geboren in Manhattan, als zoon van vluchtelingen uit Midden- en Oost-Europa, Grigori en

Laura Gersony, die hun naam veramerikaniseerden tot George en Lola. Het waren moderne orthodoxe joden en hun leven, in het bijzonder dat van zijn vader, draaide om de synagoge. Zijn vader, afkomstig uit Libau, een havenstad in Letland, was in 1935 door zijn familie naar Amsterdam gestuurd om in de leer te gaan bij een diamanthandelaar, op het moment dat Hitler zijn moordmachine begon op te voeren. Van daaruit zwierf Gersony's vader naar België, Frankrijk, Portugal, Mozambique (waar hij in Lourenço Marques van boord ging van een schip dat op weg was naar Shanghai), en kwam uiteindelijk naar Amerika, waar hij in New York aankwam vanuit Lourenço Marques met de spreekwoordelijke vijftig dollar in zijn zak. Hij had zich in Europa en Afrika voornamelijk in leven gehouden als graanhandelaar en buitenlandse vertegenwoordiger voor het Jaffa Orange Syndicate in Brits Palestina.

‘Mijn vader was een intelligente en fatsoenlijke man. Hij was zijn hele leven grondstoffenhandelaar en iedereen geloofde hem op zijn woord. Het is niet zoals vandaag in deze digitale wereld, waar iedere transactie gedocumenteerd moet worden.’ In het voorjaar van 1940 voelde zijn vader aankomen dat de nazi's België zouden binnenvallen. De mensen die hij daar kende verklaarden hem voor gek, omdat België neutraal was, ook al was Duitsland België zesentwintig jaar eerder wel binnengevallen. Maar hij bood aan om een grote scheeps-lading sinaasappels tegen een veel lagere prijs te verkopen als hij onmiddellijk in baar geld betaald zou krijgen. Hij maakte het geld telegrafisch over naar Palestina en ontsnapte naar Marseille, op het moment dat de Duitsers België en Nederland binnenvielen. ‘Overall waar mijn vader kwam moest hij een nieuwe taal leren en een nieuw leven beginnen. Telkens wanneer ik in een nieuw land aankwam gedurende de afgelopen veertig jaar ben ik bewust de uitdaging aangegaan zoals mijn vader dat deed.’

‘Ja, Bobby's vader, George, bezat een enorme veerkracht, maar dat gold destijds ook voor zoveel andere vluchtelingen. Hij was een lange, zwaargebouwde man, intimiderend maar zo onhandig – George Gersony kon niet eens autorijden,’ herinnert Ursula Strauss, echtgenote van George Gersony's zakenpartner zich, en de enige nog levende persoon die de familie kende toen ‘Bobby’, zoals iedereen hem

noemde, opgroeide. Ursula, nu begin negentig en ondanks haar leeftijd nog altijd buitengewoon elegant, heeft nog steeds het Britse accent dat zij als kind van voor Hitler gevluchte ouders leerde op school in Groot-Brittannië. 'George sprak veel talen, maar altijd met een ver-

Lola en George Gersony, Bob Gersony's ouders.

schrikkelijk accent,' zegt ze lachend. 'Hij was op-en-top een zakenman, die volledig opging in zijn werk. Hij moest niets hebben van gesprekken over koetjes en kalfjes tenzij het over de synagoge ging. Hij was opvliegend, ongeduldig: een harde, imposante man, maar met een hart van goud, en op een ironische, doorgemoedereerde, Joodse manier grappig. Als hij schreeuwde, wat vaak gebeurde, nam niemand hem serieus.'

Bobby was een slechte leerling. Zelfs als hij leerde zakte hij voor zijn examens. Hij had heel veel moeite om de inhoud van een tekst te onthouden, en daarom kon hij niet leren op de gebruikelijke, gedisciplineerde manier. Zoals Bobby zijn levenslange heftige emoties van zijn vader erfde, zo ontwikkelde hij ook een levenslange afschuw van klaslokalen en alle formele vormen van leren: een belangrijke reden waarom hij heel zijn leven praktisch werk zou doen. Veldwerk was minder abstract, en hielp hem zijn leerproblemen overwinnen.

Ursula Strauss herinnert zich: 'Hoewel George en Lola wisten hoe ze moesten liefhebben, hadden ze geen idee van ouderschap. Lola had het druk met bridgen, muziek en tennis, maar keek nauwelijks om naar de kinderen.' Als je bij de Gersony's binnenkwam, met dat taalgebruik en dat Zsa Zsa Gabor-achtige gedrag van Lola, met al die kanten tafelkleden, waande je je 'terug in Wenen', zegt een van Bobby Gersony's eerste vriendinnen. 'Zijn ouders waren zo ouderwets, ze leken op mijn grootouders. Ze wisten absoluut niet hoe ze *Amerikaanse* ouders moesten zijn.' George was een tamelijk oude vader, eenenveertig jaar toen Bobby werd geboren. Het interesseerde hem bijvoorbeeld niet hoe Bobby's schooldag was geweest. 'Als je met George niet over zaken kon praten, kon je feitelijk niet met hem praten,' zegt Ursula Strauss.

'Bobs vader had diezelfde heftigheid als Bob, maar dan nog erger. George Gersony was zo groot en imponerend: hij overdonderde je. Zijn aanwezigheid vulde de hele ruimte. Hij was kortaangebonden en vol energie, onderbrak een gesprek om uit zijn stoel op te staan en iets anders te gaan doen. Hij was duidelijk getalenteerd maar als ouder verschrikkelijk, zegt een andere voormalige vriendin van Bob.

'Mijn vader was gespannen. Hij zorgde ervoor dat mijn zus en ik

ook gespannen werden. Ik kreeg geen enkele hulp van mijn vader, niets. Het enige wat mij gezelschap hield in mijn kamer was een typemachine. Heel mijn leven kon ik teksten alleen onthouden als ik ze uittikte.’

In de Verenigde Staten was Gersony’s vader tussenhandelaar geworden voor spijsoliën en industriële vetten. Uiteindelijk had George geld genoeg om zijn zoon van de openbare lagere school af te halen toen Bobby voor iedere test zakte, en hem naar de prestigieuze Peddie School in Hightstown, New Jersey te sturen, een internaat in de buurt van Princeton, een enclave voor de WASP (White Anglo-Saxon Protestant)-elite, met zijn victoriaanse bakstenen gebouwen en grote, met bomen omzoomde gazons: de alma mater van vertegenwoordigers van het establishment halverwege de twintigste eeuw als Walter Annenberg en John J. McCloy. ‘Daardoor ging ik uit huis en weg van mijn tierende vader: mijn vader was dan wel briljant, maar ook gespannen, nerveus en beschadigd, hij sloeg af en toe het meubilair aan stukken. Hij ontplofte gewoon.’

‘Er was een leraar Engels op het Peddie, E. Graham Ward, afgestuurd aan Harvard, die ouderwetse tweedcolberts droeg, altijd zijdelings naar je keek en dan heel zuinig glimlachte. Hij wist dat ik altijd problemen had, maar hij hield van mijn schrijfstijl. Aanvankelijk deed ik het goed op het Peddie. Maar toen kwamen de oude problemen terug. Ik kon geen proefwerken maken. Ik kreeg het advies ‘het volgend jaar niet terug te komen’. Daarop schreef Ward, die later een legendarische docent zou worden aan de Philips Exeter Academy in Exeter, New Hampshire en de Brooks School in North Andover, Massachusetts, Gersony een brief waarin hij zei: ‘Je hebt echt talent.’ Ward ‘zag iets in mij toen ik dacht dat ik niets waard was’.

Terug in Manhattan, in 1963, volgde Gersony een zomercursus schrijven, en dat najaar regelde een vriend van zijn vader dat hij cursussen kon volgen aan New York University. Tijdens de zomercursus had hij een artikel ingeleverd over beatniks in Greenwich Village, waarin hij betoogde dat die een doelloos leven leidden, vol kritiek op de maatschappij maar zonder iets aan die maatschappij bij te dragen. Daarom wist hij niet goed wat hij van hen moest denken en hoe ze hun eigen gedrag precies zagen. Hij kreeg een tien voor zijn artikel.

Dus toen in het najaar zijn docent aan de universiteit van New York zijn studenten vroeg om een voorbeeldartikel in te leveren, besloot Gersony om hetzelfde artikel in te leveren dat hem een tien had opgeleverd. Een paar dagen later kwam de docent de collegezaal binnen en kondigde aan dat hij voorbeelden van de beste en de slechtste artikelen die hij had gezien hardop zou voorlezen. Gersony, die op de eerste rij zat, was vol vertrouwen dat zijn artikel tot de beste zou behoren – hij had er tenslotte al een tien voor gekregen. Maar dat pakte heel anders uit. Uiteindelijk kondigde de docent aan dat hij nu bij het allerslechtste artikel was beland en begon hij hardop passages voor te lezen uit het artikel dat Gersony over de beatniks had geschreven. De docent lachte honend, snerend en maakte Gersony verbaal volledig af. Het artikel was buitengewoon ‘aanmatigend’, luidde de conclusie van de docent. ‘Ik werd vuurrood,’ herinnert Gersony zich. ‘Het angstzweet brak me uit. Ik verstijfde bij de gedachte dat hij mij zou vragen op te staan voor die zaal van honderdvijftig studenten. Ik schaamde me zo ontzettend en voelde me zo gekwetst dat ik daar nog steeds niet overheen ben. Ik was te jong om te begrijpen hoe de ene docent een tien kon geven en een andere een nul voor hetzelfde artikel; dat veel kritiek subjectief is. Ik stopte onmiddellijk met de studie en heb nooit meer ergens ook maar één college gevolgd. Ik heb de middelbare school nooit afgemaakt. Ik heb nooit een diploma-uitreiking meege maakt.’

Het was zo vernederend, vooral omdat alle andere Joodse kinderen van de vrienden van zijn ouders in Manhattan hoge cijfers haalden en naar elite-universiteiten gingen.

‘Het had met Bobby helemaal fout kunnen gaan,’ zegt Ursula Strauss, haar wenkbrauwen fronsend, met een veelbetekenende blik tegen mij. ‘Maar hij heeft het helemaal niet slecht gedaan, toch? Het is helemaal goed gekomen met hem. Hij is heel sociaal vaardig, weet je. Hij had altijd vriendinnen en allemaal waren ze mooi en interessant. Ze kwamen allemaal met hun echtgenoot naar zijn bruiloft [en naar de bar mitswa’s van zijn kinderen].’

Zijn vader, die zich uiteindelijk realiseerde dat zijn zoon gewoon geen studiebol was, nam hem een poos in dienst in zijn eigen bedrijf. Dat hij van school ging gaf hem precies het duwtje in de rug dat hij

nodig had. Bobby en zijn vader kregen een betere band. Ten slotte kon George – wiens brein zo snel werkte dat hij hele zinnen oversloeg als hij iets wilde zeggen – nu met zijn zoon over zaken praten. Ze gingen vaak samen lunchen in een Grieks restaurant in een souterrain vlak bij zijn vaders kantoor in het gebouw van Standard Oil, in Lower Manhattan (zuidelijkste deel van het eiland Manhattan, belangrijkste wijk en bestuurlijke en commerciële centrum van New York, vert.), en maakten wandelingen op lange zomeravonden. Ze hadden thuis zelfs een telexapparaat staan dat vierentwintig uur per etmaal stond te ratelen; een soort continu onderricht in de grondstoffenhandel. Later, in Vietnam en elders, schreef zijn vader hem brieven op kleine velletjes over de markt voor dierlijke vetten en oliën, over die scheepslading, over dat Egyptische bevoorradingsschip enzovoort. Toch ‘zou mijn vader nooit geloven dat ik iets goed kon doen, nadat ik later in mijn leven niet *Gersony-Strauss Co.* overnam’.

De waarheid over George Gersony was dat hij zoals andere Joodse vluchtelingen een heleboel verzweeg. Dat was de reden waarom hij bijna altijd volledig opging in zaken. Zijn zus, broer en andere familieleden en hun vrienden waren vermoord door de nazi’s en hun Letse bondgenoten. Toen Bobby op een avond thuis eens rechtstreeks naar dit alles vroeg, draaide zijn vader, die in bed een boek lag te lezen, zich naar hem om en hilde.

George Gersony verkocht op dat moment, naast zijn talrijke andere ondernemingen, dierlijk vet (van runderen, dat gebruikt werd bij het maken van zeep) aan Pakistan in het kader van het PL480-programma van de Amerikaanse overheid, een vorm van buitenlandse hulp waar een heleboel ingewikkeld papierwerk mee gemoeid was. De jonge Gersony bleek heel bedreven en snel in het invullen van de formulieren. Maar toen, hetzelfde weekend waarin president John F. Kennedy werd vermoord in november 1963, vond de ‘Great Salad Oil Swindle’, ook wel het sojabonenschandaal genoemd, plaats, waardoor de New Yorkse effectenbeurs bijna lamgelegd werd en Gersony’s vader failliet ging. Een handelaar in sojabonenolie had van Wall Street een lening van honderdvijftig miljoen dollar gekregen waarbij met sojabonenolie gevulde tanks als onderpand dienden; die had hij verkocht aan grondstoffenhandelaren, onder wie Gersony’s vader – behalve dat de tanks in

werkelijkheid gevuld waren met water, waar alleen een laagje sojabonenolie bovenop dreef. De vaten waren vrijwel waardeloos. ‘Mijn vader was kapotgemaakt. Hij wilde mij in die periode niet op kantoor hebben en organiseerde voor mij een leercontract bij een andere hypernerveuze Jood, die onder andere in vogelzaad en dierlijke nevenproducten handelde.’

Gersony’s nieuwe werkgever, Francis J. Koppstein, ontdekte dat zijn beschermeling niet alleen goed was in papierwerk maar ook talent had voor de grondstoffenhandel. En zo werd Gersony net als zijn vader grondstoffenhandelaar: een intermezzo in zijn leven, maar een intermezzo dat een grote invloed op hem zou hebben vanwege de nadruk van de grondstoffenhandel op statistiek, de meest fundamentele economische afwegingen en gedisciplineerd was en van alledaags praktisch nut: allemaal zaken die voor Gersony later van grote waarde zouden blijken.

Gersony was voor het eerst in zijn leven succesvol, maar ook buitengewoon ontevreden. Manhattan benauwde hem, vooral nadat hij een kans kreeg om korte tijd de Midwest te bezoeken om bedrijven te controleren waarmee hij en Koppstein zaken deden. Die reis zou hij nooit meer vergeten – omdat die hem liet kennismaken met zijn land en de basiswaarheden die de grondstoffenhandel hem bood. Midden in de ijskoude winter van 1964 bezocht hij vijftien vleesverwerkende fabrieken in Green Bay, Wisconsin; St. Cloud, Minnesota; Dubuque, Iowa; Indianapolis, Indiana; en Chicago, Illinois, waarbij hij verbleef in de in buitenwijken gelegen huizen van de bedrijfsleiders en tot laat in de avond met hen sprak over ‘reële kosten’ en ‘termijnzaken’. Konden runderlippen, gewoonlijk gebruikt voor de productie van vet en hondenvoer, ook dienen voor de fabricage van andere producten voor Koppsteins klanten in Frankrijk? En trouwens, hoe zat het met de vooruitzichten voor varkensvet en varkenslevers? Met dergelijke vragen kreeg de negentienjarige schoolverlater tijdens zijn reis voortdurend te maken. De werkelijke openbaring van deze reis – en het was inderdaad een ontdekkingsreis – was de pure schoonheid van de Midwest en de eenvoudige en goedaardige mensen die er woonden, en die hem overlaadden met vriendelijkheid en gastvrijheid: zo totaal anders dan de wereld van Manhattan. Begraven in een besneeuwde winterwereld

verbreedden vooral de steden van de noordelijke Midwest zijn horizon ingrijpend.

Misschien was Gersony in het diepst van zijn wezen een zwerver, net als zijn vader, altijd opnieuw beginnend, zoals zijn vader met succes had gedaan na zijn faillissement – door zijn bedrijf vanaf de grond opnieuw op te bouwen –, vaak op een andere plek op de landkaart. Op dit moment in zijn jonge leven had Gersony zijn draai nog niet gevonden. School was onmogelijk gebleken. En hij was nog niet klaar om zich volledig in de grondstoffenhandel te storten. En zo kwam Bob Gersony in Vietnam terecht: destijds zo ongeveer de laatste plek op aarde waar je verwachtte een jonge Joodse man aan te treffen die opgegroeid was in een appartement in Manhattan vol kunst en een vleugel op West 77th Street tegenover het American Museum of Natural History: hetzelfde appartement waar op een dag de operazangeres Renée Fleming zou wonen.

In Saigon was het hoofd van Gersony's eenheid Slachtofferrapportage een zekere kapitein John Quandt, een officier met een scherpe neus, zwart haar en een hoornen bril. Zijn bureau stond tegenover dat van Gersony dus hij kon hem niet ontwijken, en ze praatten vaak met elkaar. Quandt had waardering voor Gersony omdat hij zo'n kei was in rekenen, administreren en typen (meer dan honderd woorden per minuut), stuk voor stuk redenen waarom hij later de Bronzen Ster kreeg uitgereikt.

'Je moet Bernard Fall lezen,' zei Quandt op een dag terloops tegen Gersony tijdens een gesprek over het deprimerende, hartverscheurende werk dat hun bureau dag in dag uit moest doen. Quandt leende Gersony een van Falls boeken, dat Gersony in één ruk uitlas en vervolgens teruggaf. 'Toen ik enige tijd later op herstell verlof was in Formosa (het huidige Taiwan, vert.) bemachtigde ik een aantal goedkope uitgaven van Bernard Fall en las ook die ademloos uit. Mijn maandenlang lezen en uittikken van rapporten over gesneuvelden plus wat ik leerde van Bernard Fall maakten mij duidelijk dat Vietnam niet alleen Amerika's vermogens te boven ging, maar sowieso een onmogelijke opgave was, punt uit.'